

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

І С Т О Р І О Г Р А Ф І Я

Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2023

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 7–8 квітня 2023 р. — 124 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 9 від 30 березня 2023 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

ваги та відповідальністю за те, що ти будеш робити в ситуації, яку створило для нього життя, криється індивідуальність переживань, яка полягає у тому, що кожен особисто повинен усвідомлювати вагу своїх дій, вибору й думки.

1. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм — це гуманізм. Зарубіжна філософія ХХ ст. Київ: Довіра, 1993. 228 с.
2. Шевчук В. Екзистенціальна проза В. Підмогильного. *Досвід кохання і критика чистого розуму. В. Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретації [упорядник О. Галета]*. Київ: Факт, 2003. С. 353–366.
3. Camus A. *The Plague*. New York: Alfred A. Knopf, 2021. 352 p.
4. Jaspers K. *Way to Wisdom: Introduction to Philosophy*. New Haven & London: Yale University Press. 2003. 224 p.
5. Moseley A. *A Philosophy of War*. Algora Publishing, 2003. 280 p.

Марар В. О.

«Деколонізація» розуму: Стів Біко та Франц Фанон

Особистість Стіва Біко стала легендарною, його ім'я було увічнено у багатьох музичних творах, літературі та кіно. Разом з тим треба зауважити, що імена Стіва Біко та Франца Фанона дуже тісно пов'язані. Обидва були інтелектуалами з університетською освітою, обидва мали бажання звільнити Африку шляхом «деколонізації» розуму. Донедавна Стів Біко майже не притягав уваги дослідників, хоча, на наш погляд, заслуговує не меншої зацікавленості, ніж Франц Фанон [1, 2].

Фанон характеризував колонізованих як людей, які зазнають комплексу неповноцінності, що породжений знищенням їхньої культури, приниженням їхньої історичної спадщини. Колоніалізм повинен був бути повалений насильницьким шляхом для того, щоб «колонізовані могли повернути свою „самість“» [3, р. 457]. Це, на думку Фанона, було можливе лише шляхом відторгнення культури колонізаторів та відродження власної. Для Фанона просте повернення колонізованого до доколоніальної культури не є виходом, і тут Фанон дистанціюється від негритюду. Для формування національної культури нова самосвідомість є необхідною базою. На його думку, «національна культура відродиться у боротьбі проти колоніалізму» [3, р. 458]. Колонізація розуму відбувалася у формі знищення значущості історії та культури пригніченого народу. Таким чином національна самосвідомість колонізованого майже перестала існувати. Колонізовані стали залежні не тільки економічно, а й психологічно:

колонізатори «вбивають у голови тубільців думку про те, що якщо поселенці підуть, то вони відразу ж знову скотяться до варварства, деградації та дикості» [3, р. 458]. Саме через деколонізацію колонізована країна починає творити власну історію.

Відродження власної культури та революційне насильство — єдина можливість знищити бінарну систему протиставлень, створену колонізаторами: француз/араб, білий/чорний, розвинений/нерозвинений. Система протиставлень, як зазначав Фанон, особливо чітко простежується у місті: «Місто поселенців — ґрунтовно побудоване місто, воно створене з каменю і сталі... місто вгодоване, місто легко життя; його череву завжди набито смачними речами. Місто поселенців — це місто білих, місто іноземців. Місто, населене колонізованими, — негритянське село, медина, резервація... голодне місто, якому не вистачає хліба та м'яса, взуття, вугілля, світла, місто нігерів та брудних арабів» [3, р. 457].

Визнання колонізованим «цінностей білої людини» — необхідна частина такої системи. Парадокс колоніалізму: для підтримки колоніальної системи необхідно одночасно «знищення колонізованих та множення їх числа» [3, р. 457], оскільки приниженість «нігера та брудного араба» — необхідна умова переваги білого поселенця, але безпосередній контакт із колонізованим ображає поселенця. Фанон зазначав, що «колоніалізм впливає на культуру як колонізованого, а й колонізатора» [3, р. 458], виробляючи в останнього комплекс переваги.

Для Фанона революційна боротьба мала першорядне значення, оскільки в такій боротьбі «зникає не лише колоніалізм, а й колонізований» [3, р. 458], а отже, і колонізатор. Саме тому, за Фаноном, деколонізація означала звільнення не тільки чорних, але й білих. Фанон вказував на те, що для такої боротьби потрібна масова політична освіта народних мас, а не лише армійських та партійних кадрів повстанців: «Політичне навчання мас означає спробу донести до них, що все залежить від них самих» [3, р. 459].

Точка зору Фанона на визволення дуже вплинула на Стіва Біко. Біко перечитував Фанона для того, щоб розвинути його ідею визволення. Він та Рух за самосвідомість чорного населення виборювали знищення комплексу неповноцінності у чорного населення Південної Африки, комплексу, який протягом століть заважав їм мати раціональне політичне мислення, боротися з гнітом білої меншини. В одному з інтерв'ю Біко зазначив, що на момент його вступу до Дурбанського університету у 1966 році «білі були основними гнобителями чорних, але в той же час — основними борцями за їхні права» [3, р. 460]. Таким чином, від чорних не залежала зміна свого становища. Біко та його друзі вважали, що кардинальні зміни могли бути здійснені лише за реалізації програми, виробленої чорними. Для чорних створення

такої програми означало б перемогу над комплексом неповноцінності, що культивувався у них системою апартеїду.

Біко та його друзі заявили про те, що не можуть брати участь в антирасистських організаціях, більшість у яких складали білі, подібні організації займалися переважно питаннями, які цікавили білих студентів. При голосуванні завдяки кращій підготовці та чисельності вони могли провести будь-яке необхідне рішення. У результаті багаторасова організація студентів Національна спілка південноафриканських студентів підтверджувала політичні рішення білих [2].

Разом за своїми соратниками Біко створив Південноафриканську студентську організацію, покликану відродити національну самосвідомість чорних. Їм вдалося подолати первісний страх чорного населення перед участю у політичному житті. Чорні студенти побачили можливість «лідерства у різних сферах життя чорних громад» [3, р. 460]. Основними учасниками заворушень, що почалися у 1976 р., була чорна молодь, яка не була готова чекати, доки уряд погодиться на реформи, і її невдоволення здебільшого було викликано відсутністю змін у сфері освіти. Старші лідери національного руху чорних південноафриканців, здавалося, були цілком задоволені ідеями бантустанів.

Багато хто закликав до насильницького усунення уряду. Біко не бачив іншого способу проведення політичних реформ та перерозподілу матеріальних благ. Реформи були потрібні, перш за все, у гірничодобувній галузі, у видобутку золота, алмазів, азбесту, а також у лісовій галузі. Без перерозподілу матеріальних благ країна «продовжувала б керуватися, як і в минулому, і лише небагато чорношкірих увійшли б у буржуазію» [3, р. 462]. Біко пророкував Південній Африці соціалістичне майбутнє. Не дивно, що уряд поклав на нього та його організації відповідальність за хвилювання 1976 року.

Біко вважав, що в майбутньому суспільстві чорні та білі матимуть рівні права. Він не вірив у «гарантовані права меншин, оскільки вони мають на увазі визнання суспільства, заснованого на пропорційному расовому принципі» [3, р. 462]. Він вважав, що активісти руху звільнення навчать чорних жити у соціалістичному суспільстві, не розділеному за расовим принципом.

Для нього єдиною прийнятною формою виборів була система «одна людина — один голос». Расистський уряд не давав права голосу чорним під приводом того, що вони не мають достатнього уявлення про економічну ситуацію в країні загалом. Біко наголошував на необхідності співпраці з чорною діаспорою всюди, особливо в США, оскільки чорношкірі Америки також боролися з білим пануванням.

Рационалістично розглядаючи апартеїд, дослідники не беруть до уваги, що апартеїд був спотвореним сучасним йому суспільством.

Режим вважався раціональною та ефективною формою правління, а ПАР — передовим постом європейської цивілізації. Біко ж бачив, як раціоналізація та процвітання білих забезпечувалися за рахунок чорних. Він любив повторювати, що до апартеїду «чорні мали свою людську гідність і розглядалися як люди» [3, р. 464].

У сучасному глобалізованому світі деколонізація більше не обмежується географічними спільнотами — «скоріше вона відноситься до звільнення умів» [3, р. 466], як стверджували Фанон та Біко. Саме тому так важливо знову звернутися до спадщини Фанона і Біко, переосмислити її, пам'ятаючи про те, що «немає раси, яка має монополію на красу чи моральність» [3, р. 467].

1. Стив Біко. Последние дни. URL: <https://g.co/arts/qo4ey1MfTuv1kury6>
2. Тиса Р. Стив Біко і боротьба за свідомість черношкірого.
URL: <https://vpered.wordpress.com/2020/12/21/tisza-biko/>
3. Ahluwalia P., Zegeye A. Frantz Fanon and Steve Biko: Towards Liberation. *Social Identities*, Vol. 7. № 3. 2001. P. 455–469.